

Beszprémy Katalin

Tájegységek–kézműves mesterségek–korok és stílusok I. (Felvidék)

NSZFI
NEMZETI SZAKKÉPZÉSI
ÉS FELNŐTTKÉPZÉSI INTÉZET

A követelménymodul megnevezése:

Népi kézműves vállalkozás működtetése

A követelménymodul száma: 1004-06 A tartalomazonosító száma és célcsoportja: SzT-010-30

TÁJEGYSÉGEK,–KÉZMŰVES MESTERSÉGEK,–KOROK ÉS STÍLUSOK I. FELVIDÉK

ESETFELVETÉS – MUNKAHELYZET

Olyan megbízást kap, melynek témája egy felvidéki vendéglátó hely berendezése! Tanulmányozza a különféle táji specifikus emléanyagot, hogy minél hitelesebben tudjon megfelelni a feladatnak!

Ismerje meg a társszakmák lokális stílusközpontjainak emléanyagát, forma- és motívumkincsét is!

SZAKMAI INFORMÁCIÓTARTALOM

A népi kézműves számára – legyen bármilyen mesterség képviselője, fontos alapismeret a magyar nyelvterület nagy tájainak népi kézműves kultúrájának táji szintű megismerése. Ezek az ismeretek segítenek abban, hogy az alkotó biztos kézzel, tudással és ízléssel forduljon forrásként paraszti hagyományaink felé, tudja, hogy az általa felhasznált formák, díszítmények mely tájakról, korokból származnak, új tervezés esetén ne következzen be stílustörés a felhasznált stíluselemek között. Épp ezért fontos, hogy napjaink kézművese is tisztában legyen egy-egy tájegység, stílusközpont forma és díszítményvilágával, mely természetesen nemcsak tájegységenként, de koronként is változást mutat. Fontos továbbá, hogy az alpműveltség szintjén a népi kézműves ismerje a rokonszakmák táji jellemzőit is, mivel a továbbiakban ez az esetleges közös munka alapja ez lehet.

A magyar nyelvterület tájegységei tárgyalható hagyományainak ismerete olyan alapvető tudás a kézműves számára, mint az anyanyelv ismerete

Palócok: A Felföld hegyes–dombos tájain, elsősorban a legnépesebb palóc népcsoportnál, a térség szegénysége, és elzártsága hagyott nyomot jellemző bélyeget a parasztság életmódjára. A hegyvidéken kevés, és sovány föld jutott az apró jobbágyfalvaknak. Sok közülük háziiparral, fuvarozással, utóbb bányákba járással tartotta fenn életét. A palóc községekben sokáig egyszerű maradt a házberendezés és az öltözet. Az ország többi tájához mérten e vidéken jelentkezett legkésőbb a népművészet színes, paraszti stílusa, és klasszikus virágzási ideje. Bár öreg datált tárgy alig akad a palóc falvakban, tárgyaik mégis, a többi vidékhez képest talán a legrégebbiek, leghívebben őrzik a régmúlt korok formavilágát.

A fentiekkel ellentmondónak látszik, hogy ugyanerről az északi hegyvidékről a parasztstílusok fiatal alkotásai mellett, nagy számban kerültek elő régies, úrias a történeti stílusokhoz közel álló darabok, így reneszánsz ihletésű darabok, úrasztalterítők, recemunkák. Ezekből a műfajokból ismerünk igen régi példányokat, de fiatal darabokat is, melyek olyan időben készültek, mikor más vidéken az efféle régies munka már nemzedékek óta feledésbe ment. Ahogy viszonylag a megbolygatatlan falukban hosszan megőrződött a régi, szinte középkoriasan egyszerű paraszti élet, úgy a kuriális községekben, kismemesi településekben, az udvarházak és a kerített városok régies ízlése maradt fenn, s hozott késői másodvirágzásokat. Ezt a hagyományőrzést a táj történelmével magyarázhatjuk. Míg az ország központi területén a török uralom miatt pusztult a táj és a lakosság, a megkíméltebb peremvidékek így a Felföld a magyar állami és társadalmi rend, műveltség folytonosságát töretlenül őrizhették. A török uralom utáni nagy tömegeket megmozgató telepítések a térséget elkerülték, de a gabonakonjunktúra okozta gazdasági fejlődés érintetlenül hagyta a Felvidéket. A nemesi kúriáknak e területen volt a legnagyobb hatása a népi műveltségre, a paraszti életmódot folytató kismemeseken keresztül, de a nagyobb udvarházak által is. Lórántffy Zsuzsanna sárospataki hímező iskolája messze tájakra, az egész Felvidékre kisugárzott.

Matyók: A matyók, – Mezőkövesd, Tard, Szentistván – építkezése, településmódja, gazdálkodása alföldi jellegű. Művészetükben a szűcsmunka, a szűrhimzés szintén az alföldhöz kapcsolódik csakúgy, mint az általuk Tiszafüreden vásárolt cserépedények. Eltérnek viszont a mezőkövesdiek az alföldi mezővárosoktól abban, hogy nem indultak a polgári fejlődés, divat irányába az öltözködésben, himzésben és a lakásbelső kialakításában sem. Mezőkövesden a népművészet a városi megrendelések, műkereskedelem hatására megindult a népművészet felvirágzásával együtt annak bomlása is.

ÉPÍTKEZÉS, HÁZTÍPUSOK

Az északi magyar népcsoportok közül egyesek hegyek közt, erdős, köves vidéken laknak, mások síkságon, illetve vízjárta tájakon. Építkezésük a vidék természeti adottságához alkalmazkodik.

Az erdős hegyvidékek lakóinak a táj a fát adta építőanyagul. A **faépítkezés** egykor általános gyakorlatáról történelmi dokumentumok tanúskodnak. Manapság mégis alig akad egy-egy gerendákból összerótt boronaház a térségben. A 18. századtól, ahogy egyre rohamosabban fogytak az erdők, csökkent a parasztság joga az erdőhasználatra, a kő-, vályogtégla-, téglá, sárépítkezés kezdett elterjedni. **Kőből** való építkezés a tornai, abaúji, hegyaljai térségben jellemző. Jellegzetes építési mód a **talpas-vázás**, sövény, zsilipelt fa kitöltéssel. Boronafal ezen a területen meglehetősen ritkán fordul elő. Az épületek erőteljes talpgerendáiba függőlegesen csapolják be a vázat szolgáló oszlopokat, melyek között az oszlopok függőleges vájataiba csúsztatott zsilipdeszkázattal, fonott sövénnel, esetleg vályoggal töltik ki.

A kőépítkezés körébe tartoznak a **barlanglakások**. A könnyen faragható tufa barlangok a Bükk déli lejtőjén lakóhelyül és különféle gazdasági célokat is szolgáltak.

Általános falazat volt ezen a vidéken is a **vályog, a vert vagy rakott fal**. A vályogból, földből épült lakóházakba már nem belülfűtős, hanem a pitvarból fűthető kemencét építettek, amivel a ház fűsttelenítése is megvalósult.

A szobában a régebbi időben lapos kemencét építettek, ami a téli hónapokban fekvőhelyül is szolgált. A 18. század utolsó harmadában terjedt el az Alföldön népszerű kemence típus, a búbos kemence, dél felől terjedt északra. A cserépkályha, melynek szemeit fazekasoktól szereztek be, a 19. századtól vált ismertté.

A pitvarba nyíló kemence szája elé tűzpadkát építettek, melyen az ételt főzték. Jellemző volt a térségben a faragott díszes oszlop, fűrészelt tornácoszlop kitámasztó, mellvéd, oromzat.

A vizektől szorongatott bodrogközi, csallóközi, mátyusföldi falvakban nád és vessző volt a legkönnyebben elérhető építőanyag. Ezeken a tájakon olyan udvarra bukkanhatott a látogató nemrégiben is, ahol a ház, az istálló, a pajta, a kerítés vesszőből volt fonva. A házban a padlást lezáró oromfalat kivéve tapasztás borította a fonást. Ezt az építkezési módot **paticsfalnak** nevezzük.

A házak **tetőfedő anyaga nád, zsúpszalma, természetes pala**, illetve a későbbiek során **cseréptető volt**.

1. ábra. Zsellérház fűzfából font kerítéssel¹, Ipolyszög

¹ Népművészetünk Öröksége Nógrád Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Balassagyarmat, 2000.

2. ábra. Ágasfás, szelemenés, üstökös ház, Tard²

² Tard tájház, foto Beszprémy

3. ábra. Tardi utcakép³

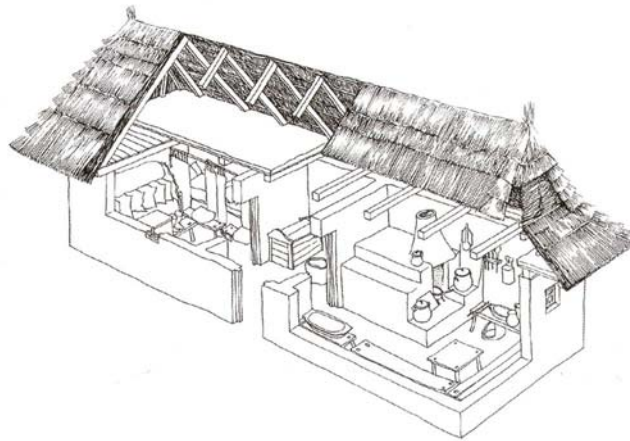
4. ábra. Lakóház, Vizslás⁴

³ Foto: Beszprémy

⁴ Népművészetünk Öröksége Nógrád Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Balassagyarmat, 2000.

5. ábra. Palóc ház, Parád⁵

6. ábra. Palóc ház szerkezete⁶ és berendezése

⁵ Népművészeti Örökségünk Heves Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Eger, 2005.

⁶ Népművészeti Örökségünk Heves Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Eger, 2005.

7. ábra. Utcakép, Hollókő⁷

⁷ Fél Edit, Hofer Tamás, K. Csilléry Klára A magyar népművészet, Corvina Kiadó, Budapest, 1969.

8. ábra. Lakóház, Mezőkövesd⁸

⁸ Foto: Beszprémy

HÁZBELSŐ

Az északi magyar népcsoportok közül különösen a palócoknál maradt igen sokáig régies a lakásmód. Itt a legtöbb faluban emlékeznek még arra az időre, amikor a szoba egy hatodát elfoglaló hatalmas, belül fűtött kemence melegített, és részben világított is, benne sült a kenyér, padkáján főtt az étel, sült a kenyér, tetején aludtak a fázós öregemberek. Díszítés nem volt ebben az időben, hiszen a szállongó füst mindent belepett.

9. ábra. Belül fűtős kemence⁹

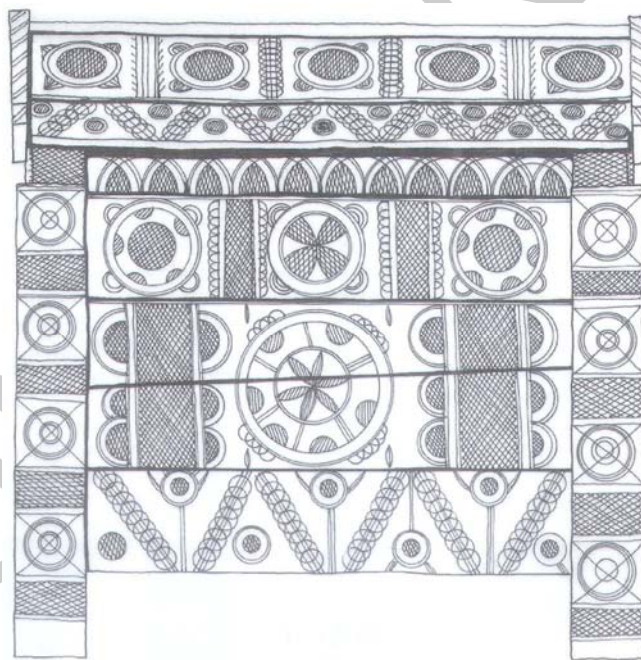
A palócok még a 20. század első felében is nagycsaládban éltek, a fiúk apjuk házába vitték feleségüket. Három, négy nemzedék élt így egy fedél alatt, közösen gazdálkodva. Az asszonyok és gyermekek közös hálókamrában aludtak, itt volt elhelyezve a család holmiját őrző láda. A férfiak hálóhelye az istállóban volt.

⁹ Foto:Beszprémy

10. ábra. Lakókamra, Maconka¹⁰

Az **ácsolt ládákat** /más néven szökrönyöket/ a XIX. század végén is számos háziiparos gyártotta a gömői hegyvidéken, a Mátrában, a Bükkben. E ládákat jellegzetes geometrikus motívumokkal díszítették.

11. ábra. Ácsolt láda / szökröny/ rajza¹¹

¹⁰ Népművészetünk Öröksége Nógrád Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Balassagyarmat, 2000.

12. ábra. Csapolt régi stílusú asztal, pad, tálas. Vanyarc¹²

A **festett bútorokkal**, mennyezetig vetett párnákkal, falakat borító tányérokkal zsúfolt szobák divatja a lakószoba füsttelenítése után következett be, a 19. század második felében.

Más hazai népcsoportoknál már jóval korábban elterjedt a füsttelenített szoba, s a lakberendezésnek igen változatos formái alakultak ki. A palócoknál ez a folyamat viszonylag későn zajlott le.

Az északi magyar vidékeket számos asztalos központ látta el festett bútorral. Általánosan jellemző volt az élénk színű virágcsokor, bimbók alkalmazása, melyeket fekete márványozással tarkított vörös vagy barna alapra festettek.

¹¹ Népművészetünk Öröksége Nógrád Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Balassagyarmat, 2000.

¹² Népművészetünk Öröksége Nógrád Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Balassagyarmat, 2000.

13. ábra. Szobabelső festett bútorokkal, Kisnána¹³

Az asztalosok munkáját az ügyes parasztemberek és a faragó pásztorok is ellesték, kezük nyomán készültek a palócföldre jellemző **áttört parasztbútorok**. Leggyakoribb az áttört támlájú pad, bölcső, szék, tálasfogas. A díszítendő felületek mindig különálló táblácskákból állnak, melyek mindegyike zárt kompozíció. A megjelenített életképek a paraszti valamint pásztor életből merít, néhány esetben vadászjelenetet ábrázol.

14. ábra. Áttörten faragott pad, Nógrád megye¹⁴

15. ábra. Áttörten faragott pad-részlet. Nógrád megye¹⁵

A hagyományosan épített ház hámosztatú volt az egész térségben. A három helyiség a szoba, a pitar, és a kamara volt. A viszonylag kis pitar kettéoszlott a pitarra, valamint a belső részre, ami a konyha. A két részt elválasztó boltívet tányérokkal díszítették. Ez a háztípus elsősorban az alföldön volt jellemző, térségünkben, a Felvidéken leginkább a matyóknál gyakori.

¹⁵ Fél Edit, Hofer Tamás, K.Csilléry Klára A magyar népművészet, Corvina Kiadó, Budapest, 1969.

16. ábra. Pitar és konyha Mezőkövesden¹⁶

¹⁶ Foto:Beszprémy

A kamara nemcsak tároló helyként szolgált, itt kapott helyet a fiatalasszony hozománya is, az ágy, és a láda, később a fiókos komód, a kászli. Egyes vidékeken ez a kamra hálóhelyül is szolgált.

A szobák berendezése a parasztházakban a bejárattal szemben a sarkos elrendezésű pad az asztallal. A magyar parasztszobák funkcionálisan átlósan kettéoszthatók. A belső térhez kapcsolódnak az ünnepi események. Itt ült az öreggazda, itt csak tiszta munkát lehetett végezni, hagyományosan csak az ünnepi étkezés helye volt. A sarokban állt a saroktéma, mely első bútoraink közé tartozott. Ebben helyezték el a bibliát, a családi iratokat, pénzt, gyakran állt benne egy üveg pálinka is. A padok fölé szentképek, tányérok kerültek. Ezt nevezték "szent saroknak".

Az utcára később két ablakot vágtak. Ezeknek a szobáknak központi, szakrális részéhez tartozott az utcai, két ablak közötti rész, ahová régebben a festett ládákat, később fiókos ládákat, vagy padot állítottak. A fiókos láda, a sublót a díszesebb tárgyaknak – Mária szobor, kereszt, vásári díszek – adott helyet. A falra a láda fölé nagyobb szentkép, bekeretezett tükör került. Ez a katolikus házakban kis oltár hatását keltette. A református falvakban a szentképek helyett tálasokat, tányérokat helyeztek el a falra, családi képeket, vagy történelmi nyomatokat.

A vetett ágy a hosszanti fal mellett helyezkedett el, melyet párnahajak, díszlepedők díszítettek.

PÁSZTORFARAGÁSOK

A faragó pásztorok nemzedékeken át őrizték a tradíciókat, a megszokott tárgyakat, díszítőeljárásokat, díszítményeket. Művészkedésük nem merevedett meg, hanem alkalmazkodott a megváltozott igényekhez. A természet adta anyag a fa volt, melyet domború faragással, ólom, ón berakással díszítettek. Jellemző, hogy az alföldi pásztormunkákkal ellentétben a felvidéken kevésbé használták a csontot, szarut, sokkal inkább a környezetükben bőségesen megtalálható fát munkálták meg.

A pásztoremlő legkedvesebb tárgya a kezéhez illő, ízlésének megfelelő formájú **bot**. Sokféle célt szolgált: őrzés közben rátámaszkodott, megdobta vele az állatot, tánc közben virtuózan forgatta, de harci eszköz is volt. A mindennapi eszközként használt botok egyszerűbbek, az ünnepiek díszesebbek voltak. Készítésük során kihasználták a fa természetes görbületeit. A botok végét általában ólom, ón öntéssel díszítették.

A kondások, kanászok jellegzetes eszköze a **fokos vagy balta**. Ez egyben fegyverük is volt. A juhászok jellegzetes botja a **juhászkampó**, melynek végén fa, vagy ráhelyezett fémkampó van. Terelőeszközü, de a birkák nyájából való kifogására is szolgált, hátsó lábára akasztva az eszközt.

17. ábra. Juhász kampó¹⁷

A pásztorok jellegzetes terelőeszköze a **karikás ostor**, melynek nyelét gazdagon díszítették, a bőrfonású ostort bőrpillangó bokorral rögzítették a nyélhez.

¹⁷ Népművészeti Örökségünk Heves Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Eger, 2005.

18. ábra. Karikás ostor nyelének ólomberakásos részlete¹⁸

Az **ivócsanakok** ezen a vidéken is változatos forma- és díszítményvilággal rendelkeztek. Itt is készültek **borotvatartó tokok, sótartók, fa evőeszközök.**

19. ábra. Ivócsanak, Zagypálfalva¹⁹

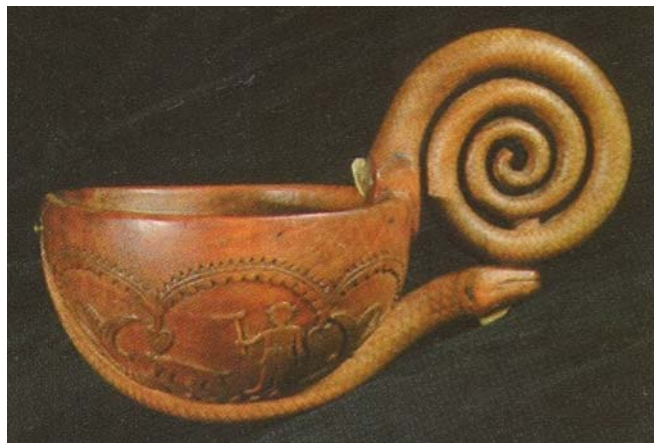

20. ábra. Ivócsanak, Csitár²⁰

18

Fél Edit, Hofer Tamás, K.Csilléry Klára A magyar népművészet, Corvina Kiadó, Budapest, 1969.

¹⁹ Népművészetünk Öröksége Nógrád Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Balassagyarmat, 2000.

21. ábra. Kígyóval díszített ivócsanak²¹

²⁰ Népművészetünk Öröksége Nógrád Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Balassagyarmat, 2000.

²¹ Népművészeti Örökségünk Heves Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Eger, 2005.

22. ábra. Fakanál, favilla²²

²² Népművészetünk Öröksége Nógrád Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Balassagyarmat, 2000.

23. ábra. Sótartó²³

A Felföld jellegzetes darabja a faragott, ólomberakásos **dudafej**.

²³ Népművészeti Örökségünk Heves Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Eger, 2005.

24. ábra. Kosfej formájú dudafej, ólomberakással²⁴

A pásztorok jellegzetes használati tárgya volt ezen a területen is a bőrből készült pásztortarisznya és a pásztorkészség.

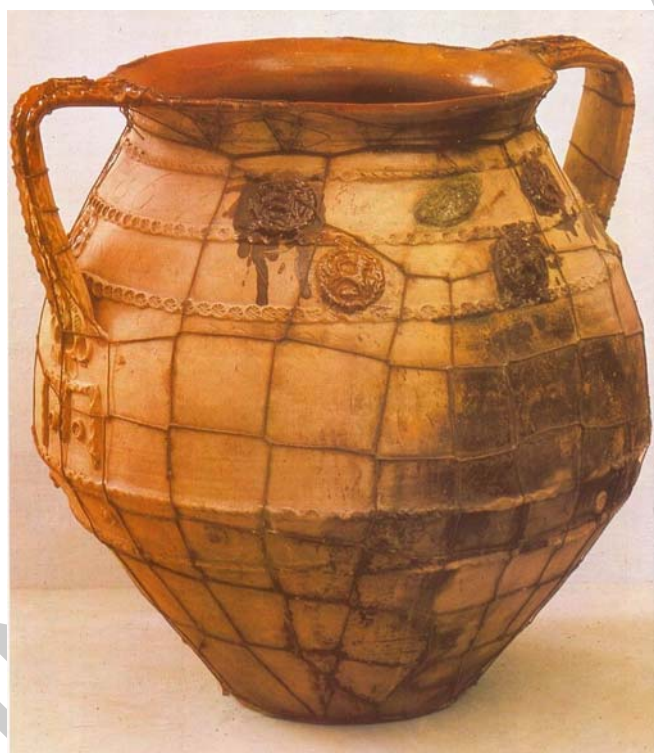
FAZEKASSÁG

A Felföld nem versenyezhet az Alfölddel a cserépedények formáinak, díszének, színeinek változatosságát illetően. Ennek az is oka, hogy az elzártabb, szegényebb vidékek egyszerűbb háztartásaiban kevés díszre volt igény. Ugyanakkor épp a Felföld volt az, ahol a múlt század folyamán egymást követve hozták létre az első sorban paraszti szükségleteket kielégítő **kőedény** gyárat Hollóházán, Bélapátfalván, Telkibányán. Termékeik közül különösen a rózsás tányérok voltak országszerte kelendőek.

²⁴ Népművészetünk Öröksége Nógrád Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Balassagyarmat, 2000.

Az egész Alföldön nem volt tűzálló agyag, így a főzéshez nélkülözhetetlen fazekakat Gömör megyéből szállították nemcsak a Felvidék, de az Alföld háztartásai számára is. Majdnem 30-ra tehető a **gömöri fazekasfalvak** száma, melyek nagy része Rimaszombat környékén helyezkedett el. A megrakott szekérrel járó fazekas különféle méretű vászonfazekakat, félliterestől a 25 literesig, árultak, de néhány 30–40 literes csigafőző fazék is akadt. A legtöbb 3–4 literes volt. Cserekereskedéskor két fazekat búzával töltve adtak, a harmadik ráadás volt. Egy-egy országos vásáron 10–12 mázsa búzát is összeszedett a fazekas. Ennek a nagy fazékkereskedésnek az első világháború vetett véget, miután a gömörieket a határ elválasztotta az Alföldről.

A fehér agyagból készült **gömöri fazék** vékony falú, könnyű, alakja megközelíti a gömböt. Vékony falú, hasas formájú a többi gömöri edény is, a vizeskorsó, a vizeskanta.

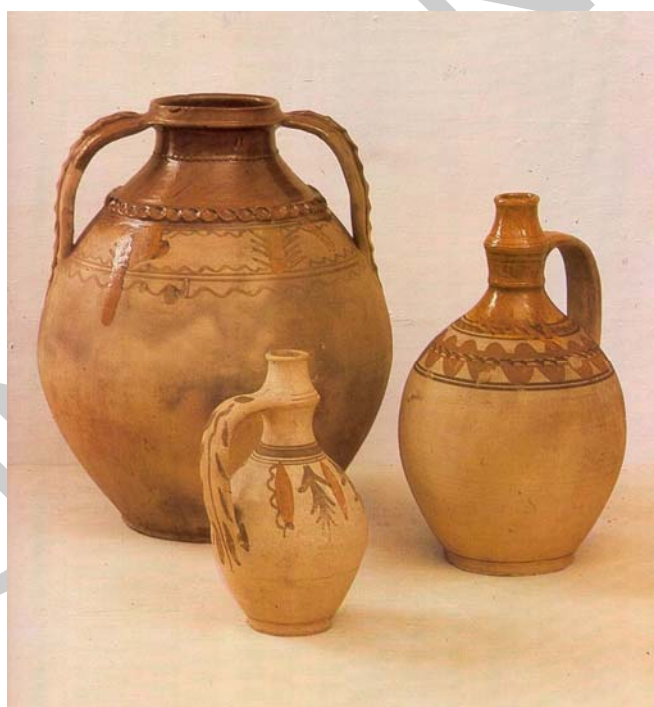
25. ábra. Nagyfazék, Rimaszombat²⁵

A legtöbb nagyalakú fazék csigafőző fazék volt, lakodalmas fazék, melyben szabad tűzön főzték a tyúkhúslevest, a csigatésztát. A nagy vászonfazekakban főtt a káposzta és a kása is. Némely fazék külseje teljesen sima, a nagyobbakon a száj alatt ujjbenyomásos abroncs van. Sokféle sütőedényt készítettek, háromlábú lábast, serpenyőt, kacsasütőt.

²⁵ Kresz Mária Magyar fazekasművészet, Corvina–Forum, Budapest, 1991.

26. ábra. Gyertyamártó edény, Rimaszombat²⁶

27. ábra. Kanta, korsó, Rimaszombat²⁷

²⁶ Kresz Mária Magyar fazekasművészet, Corvina–Forum, Budapest, 1991.

²⁷ Kresz Mária Magyar fazekasművészet, Corvina–Forum, Budapest, 1991.

28. ábra. Lábas serpenyő, Rimaszombat²⁸

A hevesi fazekasságra a mázas fajanszedények voltak hatással. A **Gyöngyös, Pásztó, Eger** térségében kialakult egységes kerámiastílust pásztóinak nevezi a szakirodalom. Nagy hatással voltak erre a fazekas központra a **habán** ónmázás fajanszedények. A habánok, régi nevükön "újkeresztények" a 14. század elején a reformáció radikális irányzata, az újrakeresztelkedés (anabaptizmus) hívei voltak. Emiatt menekültek Észak-Itáliából, és Dél-Tirolból. Magyarországon nagy számban telepedtek le a Felföldön. Kiváló iparosok voltak, első sorban fazekasok. Fehér alapon kék, zöld, sárga mintázatú kancsóik reneszánsz hatású díszítményük, jelentősen hatott a környék fazekasainak munkájára.

29. ábra. Kettős szilkék, Gyöngyös²⁹

Jó példát nyújt a díszítő ízlés átalakulására **Sárospatak** fazekassága. A korai időben itt is érvényesült a habán hatás, de mégis az 1800-as évek óta edényei az egykori habán befolyást csak nyomokban mutatják. A régebben kedvelt fehér alapot felváltja a fekete, sötétbarna alapszín, s a díszítőelemek is parasztosabbá váltak.

²⁸ Kresz Mária Magyar fazekasművészet, Corvina–Forum, Budapest, 1991.

²⁹ Kresz Mária Magyar fazekasművészet, Corvina–Forum, Budapest, 1991.

Jelentős fazekasközpont volt **Miskolc**. Miskolcon mázas virágozott táasmunka már a XVII. században készült. A miskolci tál fogalom volt. A miskolci fazekas céh nem a mesterek nagy száma miatt tekinthető jelentősnek, hanem azért, mert a mesterlegények vándorlási útvonalának fontos állomása volt. Miskolcnak számos kapcsolata volt a környező városok és falvak mestereivel, a fazekascéh kimutatásai szerint 1700-as, 1800-as években több száz fazekaslegény jött a városba vándorútja során, és telepedett le itt. A miskolci fazekasságra a kivételes alkalmakra készített **butykoskorsók** voltak jellemzőek, melyek úrasztali, boros edény funkciót töltöttek be. Ezek egyszínű, domborműves díszítésűek voltak. Szívesen szakították meg a füllel szembeni vízszintes tagolást egy nagyobb motívum – kétfejű sas, virágkosár, stb. kedvéért.

FONHATÓ SZÁLAS ANYAGOK–HÁZIIPAR

A háziipari termékek természetes köre a használók által készített eszközökből álltak. Ezeket az eszközöket vagy a család, vagy a tágabb értelmű rokonság állította elő. Erre a tárgyrétegre rakódott rá, a paraszti specialisták, a falusi ezermesterek által kellő szakismerettel, mesterségbeli jártassággal előállított termékek köre. Az ezermester fogalom nem feltétlenül a mesterségbeli jártasság sokféleségét, sokkal inkább a mívességet, szakszerűséget takarta. A paraszti háztartások jelentős részében a tárgy készítője, a meghibásodott javítója ugyanaz a személy is lehetett. Minden munkában résztvevő embernek, mesternek érdeke volt.

A terület legsajátosabb tárgyfélesége a mogyorófa vesszőből készített **hāti**, melyet **Noszvajon** gyártottak.

30. ábra. Hátikosár, Noszvaj³⁰

Az egyes térségekben található nyersanyag köre határozta meg a felhasznált alapanyagot /vessző, csuhéj, gyékény, szalma, mogyoró vessző stb./ és technikát is. Jellemző viszont a formavilág táji specifikussága.

31. ábra. Fedeles szakajtó³¹

31

32. ábra. Kenyérkosár, Heves³²

33. ábra. Baromfinevelő kas, Átány³³

34. ábra. Szalmából font méhkas, Abasár³⁴

VISELET

A Felvidéken két – alapvetően különböző – női viseletípust különböztethetünk meg. A palóc, rövid sokszoknyás, valamint a hosszú, gótikus hatású matyó viseletet.

A tipikus **palóc** női viselet kendervászon ingből, /ez lehet szűkujjú un. szukaing, vagy rövid ujjú ráncolt ing/ a fölé öltött pruszlikból, vállkendőből áll, hozzá 6–15, térden alul érő, sűrűn ráncolt alsószoknya. Efölött hordják a sűrűn ráncolt színes felső szoknyát, melyet a bő kötény legalább kétharmadáig takar.

35. ábra. Bujáki lányok³⁵

A pendely vastagabb házivászonból, később bolti vászonból készül. A legalsó szoknyák a leghosszabbak, a felsők fokozatosan rövidülnek, a legfelső a legrövidebb. Az asszonyi népet fehérnépnek, fehérchselédnek is nevezik, a kifejezés onnan fakad, hogy a régebbi időkben csak fehér inget, és fehér kender szoknyát viseltek a nők. Ez, és az előtte hordott kötény jelentette a női öltözetet. A színes szoknyát eleinte csak ünnepnapokon hordták, majd később vált általánossá a színes felső ráncolt szoknya. A kötény palóc neve szakácska, amit gyakran hímzéssel díszítettek. A XX. század közepe után rövidült meg annyira a női szoknya, hogy sok helyen térd fölé ért. Az ingeken kis ujjatlan selyempruszlikot viselnek, erre vállkendőt kötnek. Hidegben fekete vagy sötét szűkujjú, szabott, derékig érő posztókabátot viseltek. Télen divat volt a selyem hímzésű bőrmellény, valamint ködmön viselete.

³⁵ Gáborján Alice Magyar népviseletek, Corvina Kiadó Budapest, 1969.

36. ábra. Rimóci viselet³⁶

37. ábra. Hollókői viselet³⁷

³⁶ Népművészetünk Öröksége Nógrád Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Balassagyarmat, 2000.

38. ábra. Kendervászon női "szukaing" Heves-megye³⁸

³⁷ Népművészetünk Öröksége Nógrád Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Balassagyarmat, 2000.

³⁸ Dobó István Vármúzeum gyűjteménye, foto: Beszprémy

39. ábra. Női "szukaing" Heves-megye³⁹

³⁹ Dobó István Vármúzeum gyűjteménye, foto:Beszprémy

40. ábra. Zoboralji női ingujj⁴⁰

Lábukon ünnepeken kortól függően fehér, kék, barna harisnyát, nyáron kétpántos cipőt, télen kemény szárú csizmát viselte. A nők nyakában 8–12 soros gyöngy van.

A palóc viselet jellegzetessége, hogy szinte minden faluban más-más a főköttő. Az egész magyar nyelvterületen a palócoké a legváltozatosabbak a főköttő formák.

A palóc viselet sziluettje az erős, jó munkabíró, termékeny, egészséges női ideált modellezi.

A palóc férfiviselet a kendervászonból készült régebben rövid derekú, majd vállfoltos bő ing, bő vászongatyával.

⁴⁰ Kocsisné Koszorús Anikó tulajdona foto:Beszprémy

41. ábra. Völegénying Heves–megye⁴¹

⁴¹ Dobó István Vármúzeum gyűjteménye, foto:Beszprémy

42. ábra. Vőlegénying Heves–megye⁴²

⁴² Dobó István Vármúzeum gyűjteménye foto:Beszprémy

Munkára a férfiak kötényt kötöttek, de a díszített kötény az ünnepi viselet része is volt. A palócoknál is jelen volt, amely rövidebb volt mint az alföldi, de hosszabb mint a dunántúli. Díszítménye szerényebb mint máshol. Az alföldön oly jellemző bunda, suba ritkább volt. A nyersfehér posztóruhát, melynek alapanyagát, a juh házi posztót az asszonyok szőtték, a kék és fekete posztó viselet csak a XIX. sz. végén váltja fel.

A férfiak lábukon bocskort, ünnepeken csizmát viseltek.

A palócok sok szoknyájával ellentétben a **matyók** eleinte egy, de a legkésőbbi időkben is csak legfeljebb 3–4 alsószoknyát viseltek. Az alsószoknyák alul fodrosak, s az alul ilyen módon szétálló szoknya, a "hendergő" **a test karcsúságát és nyúlánkságát emelte ki**. A matyó viselet fénykorában az alsószoknya aljára 100 méter fodrot is felvarrtak. A legfelső szoknya selyem vagy kasmír, ami más tájakhoz hasonlóan viselőjük korának előre haladtával egyre sötétebb lett. A legfelső szoknya a mellénykével egybe volt varrva.

A jellegzetes matyó kötény, a "surc" keskeny, dúsan hímzett. Általában fekete anyagból készült. Alsó részén helyezkedett el a gazdag hímzés, melyet régen arany–ezüst csipkedísz szegett. A matyók summásként szegényen éltek, de a viseletükre vagyonokat költöttek. "Hadd korogjon csak ragyogjon!" – szolt a mondás. Ez odáig fajult, hogy a pazarló viselet ellen az egyház felemelte a szavát, a ragyogókat 1924-ben ünnepélyesen elégették. Ezután hímzéssel igyekeztek ugyanezt a hatást elérni.

43. ábra. Matyó női viselet,⁴³

⁴³ Múzeumok éjszakája, 2009. Matyó Múzeum foto:Beszprémy

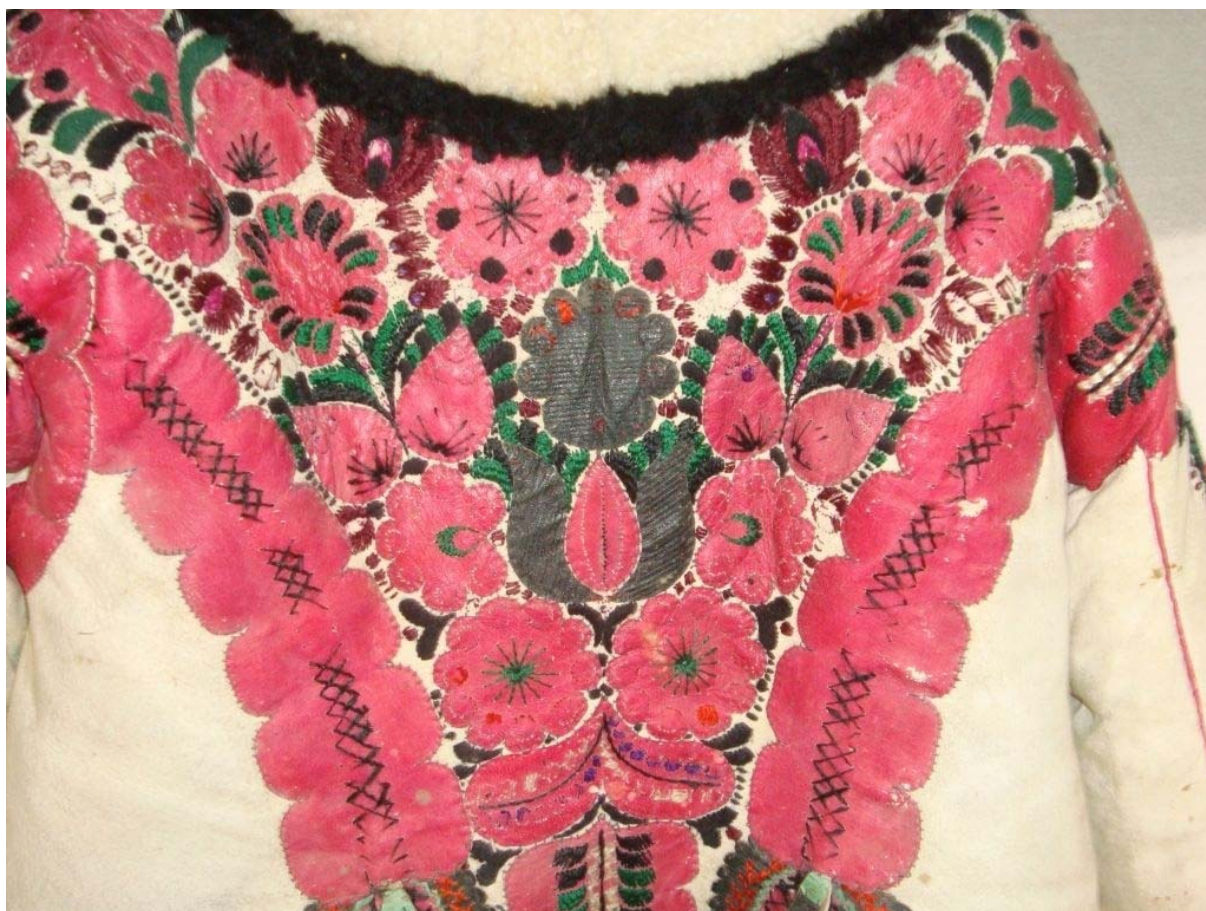
Régen az asszonyok bocskort hordtak, majd papucsot, csizmát.

A matyó viseletben is kezdetben az ünnepélyesség színe volt a fekete, ilyen volt a menyasszony ruhája is. Amikor a divat szerint a fekete a gyász színévé vált, akkor először színes, majd fehér ruhában esküdtek.

Jellegzetes a matyók fejviselete is. A lányok itt is pártát viseltek. Az asszonyok főkötfője régen vászon volt, hátul karika alakban kitömve. Később félgömb alakú szalmatok jött divatba, mely egyre kisebb és hegyesebb lett. A fiatalasszonyok kasmírkendőket kötöttek a fejükre, hátul tarón megkötve. Ennek gyapjú rojtja kezdetben hosszú és ritka volt, később tömörre vált, s a "csavarintós kendőn" úgy hatott, mintha színes gyapjú gömbök lennének rajta.

45 éves korig az asszony viselhetett áll alatt megkötött selyemkendőt is, melyet drótvázzal merevítettek. Ez úgy állt a fejen, mint egy sátor, emiatt nevezték sátoros kendőnek.

A nők nyakukban többsoros gyöngy nyakéket viseltek, de hordtak a sárközihez hasonló gyöngygallért is. Télen gazdagon díszített ködmönt viseltek.

44. ábra. Női ködmön, Tard⁴⁴

Jellegzetes a matyó férfiak viselete. Ők férfiak a legcifrábbak az egész országban. Ünneplő ingjük rendkívül bő ujjú volt, gazdag hímzéssel, szélén széles kemény csipke díszítéssel.

⁴⁴ A tardi tájház gyűjteménye, foto:Beszprémy

45. ábra. Rajz férfi ing ujjáról, "körtvés" minta⁴⁵

Bő gyolcsgatyát, fekete gazdagon hímzett surcot viseltek, amit állítólag a bicikli elterjedésével váltott fel a posztó nadrág. Mellényük gazdagon zsinórozott. lábbelijük a meztlábtól a sarkantyús csizmáig terjedt.

Jellegzetes a matyó férfiak magas kalapja.

A Felföld – főleg Gömör és Hont megyék nemesi társadalmának öltözete – eltér az előzőekben említett viseletektől. Főleg az alföldi viseletre jellemző polgárosodott nemesi viselet volt a jellemző.

SZÓTTES, HÍMZÉS

A Felföld egyes községeiben a házasodni kívánó legény azt kérdezte a feleségül kiválasztott lány anyjától, "tud-e szőni a lány?" Ha nem akarták hozzáadni, azt felelték, még nem tud szőni. Ez a szokás a szövés–fonás fontosságát jelzi a vidéken.

⁴⁵ Matyó hímzésminták, Dajaszászyné Dietz Vilma

A maguk által termelt és feldolgozott különféle minőségű kenderből ruhaneműt, (ing, gaty, pendely, a kötének alapanyagát), a lakástextilek közül párnahajak, lepedők, dunnák, abroszok, különféle funkciójú kendők, búcsústarisznyák, valamint a háztartás, a gazdaságban szükséges textileket készítették. Természetesen az ünnepi textíliák díszesebbek, gazdagabbak voltak, mint köznapi társaik.

A saját szövésű textíliák mellett jelentős volt a térségben a takácsok működése, de a textilkereskedelem is. A takácsok mintakincse erőteljesen hatott a paraszti szövőkultúrára.

A térségben jellemző a négynyüstös mintázat gazdag variációja épp úgy, mint a szedetttes kultúra. Az abroszokat, díszlepedőket több szélből készítik, csipkével összedolgozva.

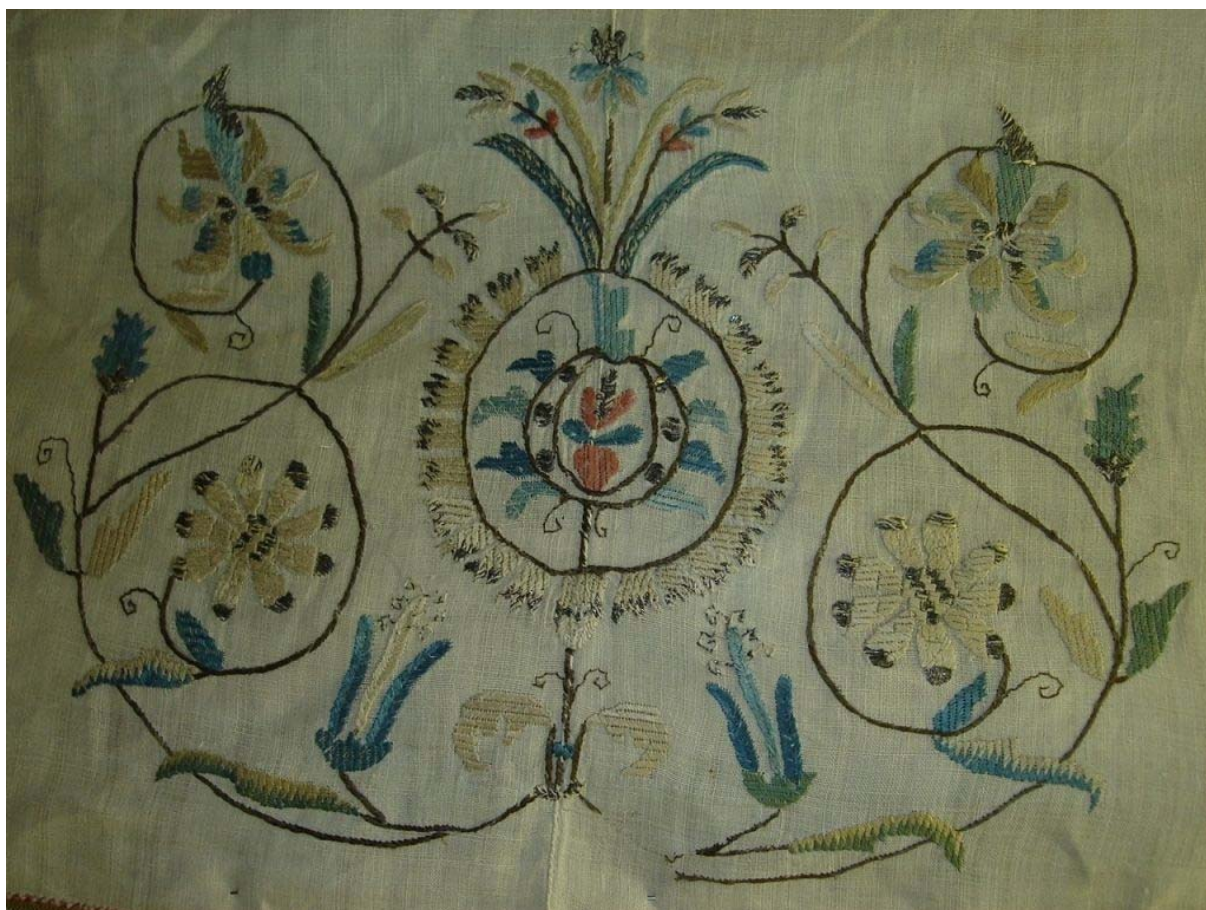

46. ábra. Szedetttes szőttesek mintarajza, Heves-megye⁴⁶

A Felföld hímző kultúrájára egyaránt jellemző a **régi stílusú hímzés**, mely a reneszánszból eredeztethető, és a paraszti új stílus.

⁴⁶ A Hevesi Háziipari Szövetkezet gyűjteménye, foto: Beszprém

Az előbbiekre példa a térségben rendkívül elterjedt **recehímzések** sora, valamint a tót kereskedők által kezdetben végszámmra, méterben árult, országosan elterjedt **vagdalásos kakasos hímzések**, melyeket halotti lepedőszélen alkalmaztak a széles, gazdag gömöri vert csipkével együtt. Szintén e korszak emléke az a nagyszámban református úrasztal terítőként megmaradt **úrihímzés**, melyet a Sárospataki Református Gyűjtemény, de számos falusi egyházközség őriz. E gazdag emlékanyag feltehetően a sárospataki Lórántffy Zsuzsa által szervezett hímző iskola tevékenységének kisugárzásaként születtek.

47. ábra. Úrasztal terítő⁴⁷

⁴⁷ Sárospataki Református Gyűjtemény Múzeuma tulajdona, foto:Beszprémy

48. ábra. Úrasztal terítő⁴⁸

⁴⁸ A Sárospataki Református Gyűjtemény Múzeuma tulajdona foto:Beszprémy

49. ábra. Recehímzés gömöri vert csipkével⁴⁹

⁴⁹ Dobó István Vármúzeum gyűjteménye, foto:Beszprémy

50. ábra. Halotti lepedővég kakasos vagdalásos mintával⁵⁰

A Felvidék jellegzetes hímző technikája a **göbös fehérhímzés**, mely Gömörben maradt meg.

A térségben a hímző kultúra a lakástextil és az öltözeti darabokon az utolsó időkig fennmaradt (Ingek, surcok, szakácskák, kendők, főkötők, valamint sátorlepedők, lepedőszélek, párnahajak, abroszok, dísztrüklözők díszítményeiként).

⁵⁰ Matyó Múzeum gyűjteménye, foto:Beszprémy

Jellemző technikák a vagdalásos, keresztszemes, szálánvarrott hímzések, gazdag azsúr és subrika díszítéssel, csipkebetétekkel. Gyakori a fehérhímzés, lyukhímzés. A szabadrajzú /rajzolás után varrt / hímzések közül kiemelkedik a nógrádi és a hevesi palócok valamint a három matyó falu – Mezőkövesd Tard, Szentistván – alkotásai. Ezek a hímzések sajátos fejlődést jártak be az egyszerű, egy, illetve két színű korai stílustól a kiszínesedett, "kivirágzott" új stílusig. E kiszínesedés különösen a matyó hímzésen figyelhető meg, melyre a "népművészet felfedezésének" a háziipar kialakulásának, a városi, polgári megrendelések által irányított ízlésvilág elterjedése, divatja rendkívül nagy hatással volt

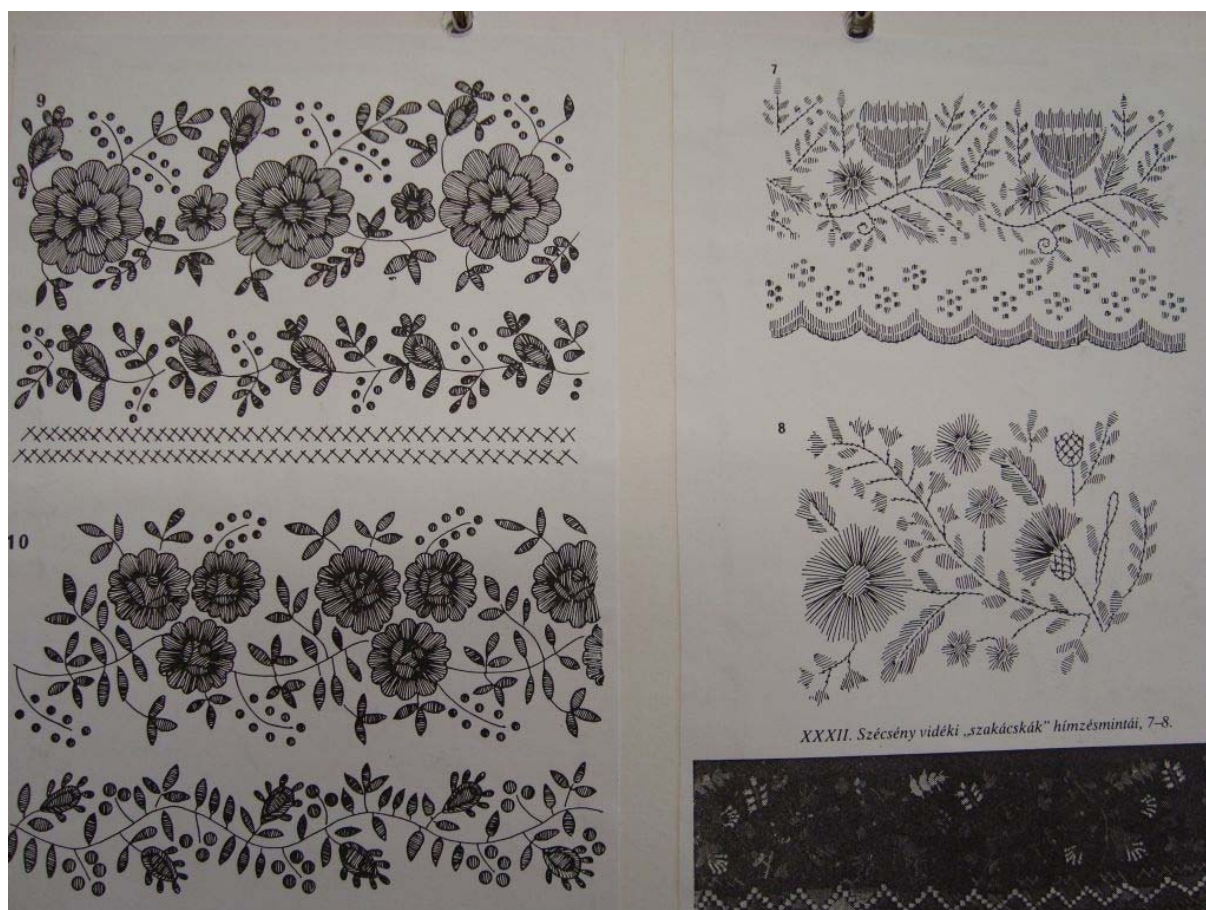
51. ábra. Hevesi palóc abrosz⁵¹

⁵¹ Dobó István Vármúzeum gyűjteménye, foto:Beszprémy

52. ábra. Nógrádi palóc abrosz⁵²

⁵² Dobó István Vármúzeum tulajdona

53. ábra. Palóc "szakácska" mintarajzok⁵³

⁵³ Hevesi Háziipari Szövetkezet gyűjteménye

54. ábra. Hevesi sátorlepedő⁵⁴

⁵⁴ Dobó István vármúzeum tulajdona, foto:Beszprémy

55. ábra. Sátorlepedő Heves-megye⁵⁵

⁵⁵ Dobó István Vármúzeum tulajdona, foto:Beszprémy

56. ábra. Új stílusú matyó hímzés mintarajza⁵⁶

⁵⁶ Matyó hímzésminták, Dajaszászné Dietz Vilma rajza

57. ábra. Új stílusú matyó hímzés

TANULÁSIRÁNYÍTÓ

Keresse meg a legfontosabb Felföldön található múzeum, tájház nevét, címét, ha lehetséges, tekintse meg a gyűjteményét, néprajzi kiállítását!

Hasonlítsa össze a Felvidéki gyűjteményekben talált tárgyak motívum és formavilágát a többi tájegység anyagával! Készítsen rajzos és fényképes dokumentációt saját mintagyűjteménye számára!

ÖNELLENŐRZŐ FELADATOK

1. feladat

Milyen építőanyagokat használtak a Felvidéken? Válaszát írja le a kijelölt helyre!

2. feladat

Kik laktak a lakókamrában? Válaszát írja le a kijelölt helyre!

3. feladat

Mi a "szökröny"? Válaszát írja le a kijelölt helyre!

4. feladat

Mik voltak a pásztorok legfontosabb tárgyai? Válaszát írja le a kijelölt helyre!

5. feladat

Hol készítették a tűzálló fazekakat? Válaszát írja le a kijelölt helyre!

6. feladat

Hol készítik a hátikat? Válaszát írja le a kijelölt helyre!

7. feladat

Mi a különbség a palóc és a matyó női viselet között? Válaszát írja le a kijelölt helyre!

8. feladat

Mi a sátorlepedő? Válaszát írja le a kijelölt helyre!

MUNKANYAG

MEGOLDÁSOK

1. feladat

Fát, követ, földet

2. feladat

A nők és a gyermekek

3. feladat

Ácsolt láda, keményfából, általában gőzölt bükkből készült, geometrikus, karcolt díszítménnyel

4. feladat

Ivócsanak, botok, kampók, fokosok, ostor, pásztortarisznya, pásztorkészség,

5. feladat

Gömörben, Rimaszombaton

6. feladat

Noszvajon

7. feladat

A palóc női viselet rövidebb, sok szoknyás, az erős, jó munkabíró női alkat megtestesítője. A matyó hosszú, kevés alsószoknyával, nyúlánk karcsú ideál.

8. feladat

A tisztaszobában a "vetett ágyat" borító díszlepedő.

IRODALOMJEGYZÉK

FELHASZNÁLT IRODALOM

Fél Edit, Hofer Tamás, K. Csilléry Klára A magyar népművészet, Corvina Kiadó, Budapest, 1969.

Hofer Tamás és Fél Edit Magyar népművészet, Corvina Kiadó, Budapest, 1975.

Kresz Mária Magyar fazekasművészet, Corvina–Forum, Budapest, 1991.

Gáborján Alice Magyar népviseletek, Corvina Kiadó Budapest, 1969.

Fél Edit: Magyar népi vászonhímzések, Corvina Kiadó Budapest, 1976.

Népművészeti Örökségünk Heves Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Eger, 2005.

Népművészetünk Öröksége Nógrád Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Balassagyarmat, 2000.

Népművészetünk Öröksége Borsod–Abaúj–Zemplén Megye Népművészete Európa Kiadó hozzájárulásával Miskolc, 1997.

AJÁNLOTT IRODALOM

Népművészeti Örökségünk Heves Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Eger, 2005.

Népművészetünk Öröksége Nógrád Megye Népművészete. Európa Könyvkiadó, Balassagyarmat, 2000.

Népművészetünk Öröksége Borsod–Abaúj–Zemplén Megye Népművészete Európa Kiadó hozzájárulásával Miskolc, 1997.

Kresz Mária Magyar fazekasművészet, Corvina–Forum, Budapest, 1991.

A(z) 1004–06 modul 010-es szakmai tankönyvi tartalomeleme
felhasználható az alábbi szakképesítésekhez:

A szakképesítés OKJ azonosító száma:	A szakképesítés megnevezése
31 215 02 0010 31 01	Csipkekészítő
31 215 02 0010 31 02	Fajátékkészítő
31 215 02 0010 31 03	Faműves
31 215 02 0010 31 04	Fazekas
31 215 02 0010 31 05	Gyékény-, szalma- és csuhéjtárgykészítő
31 215 02 0010 31 06	Kézi és gépi hímző
31 215 02 0010 31 07	Kosárfonó és fonottbútor-készítő
31 215 02 0010 31 08	Szőnyegszövő
31 215 02 0010 31 09	Takács
31 215 02 0100 21 01	Kosárfonó

A szakmai tankönyvi tartalomelem feldolgozásához ajánlott óraszám:
20 óra

MUNKANYAG

A kiadvány az Új Magyarország Fejlesztési Terv
TÁMOP 2.2.1 08/1–2008–0002 „A képzés minőségének és tartalmának
fejlesztése” keretében készült.

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap
társfinanszírozásával valósul meg.

Kiadja a Nemzeti Szakképzési és Felnőttképzési Intézet
1085 Budapest, Baross u. 52.

Telefon: (1) 210–1065, Fax: (1) 210–1063

Felelős kiadó:
Nagy László főigazgató